

ΠΡΩΤΟΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΚΟΜΑΝ

Η Θεοτόκος και το μυστήριο της ενσάρκου οικονομίας στην ερμηνεία των νηπτικών πατέρων

Θα μου επιτρέψετε μια πιο προσωπική, πιο ανθρώπινη προσέγγιση του θέματος, παρ' όλο που βρισκόμαστε σ' ένα αυστηρά επιστημονικό συνέδριο. Έχω ιδιαίτερους λόγους να το κάνω. Ο σημαντικότερος απ' αυτούς είναι η ίδια η επαφή με τους νηπτικούς πατέρες, με τα συγγράμματά τους, που μου υπαγόρευσε κατά κάποιο τρόπο αυτό το προσωπικό τόνο στην διαπραγμάτευση του θέματος.

Γι' αυτό ακριβώς, πριν περάσω στην διαπραγμάτευση του θέματος, θα ήθελα να εκφράσω την βαθειά συγκίνηση την οποία αισθάνομαι βρισκόμενος για πρώτη φορά στους Αγίους Τόπους, στα Θεοβάδιστα αυτά μέρη, όπου βάδισαν όχι μόνο τα ουράνια βήματα του Αρχαγγέλου Γαβριήλ, τα άχραντα βήματα της Παναγίας και των άλλων προσωποτήτων της Ιεράς Βιβλικής Ιστορίας, αλλά ακόμη εκείνα του Ιδίου του Θεανθρώπου, του Σωτήρος ημών Ιησού Χριστού. Δοξάζω τον Πανάγαθο Θεό για το μεγάλο αυτό δώρο και ευχαριστώ θερμότατα τους οργανωτές του παρόντος πανορθόδοξου επιστημονικού συνεδρίου.

Ο λόγος που με οδήγησε στην επιλογή αυτού του θέματος υπήρξε η επιθυμία μου να εκφράσω, με την ευκαιρία του πρώτου προσκυνήματος στους Αγίους Τόπους, την ευλάβεια και την ευγνωμοσύνη μου, της οικογενείας μου και των πιστών της ενορίας μου προς την Μητέρα του Θεού, προς την Δέσποινα του κόσμου για τις πλούσιες ευλογίες και ευεργεσίες Της προς εμάς. Και είχα την διαίσθηση ότι καταλληλότερα και εκφραστικώτερα λόγια απ' αυτό το σκοπό δεν θα έβρισκα άλλα απ' εκείνα των νηπτικών πατέρων.

Και πράγματι, αυτά που βρήκα για την Θεοτόκο και την Μητέρα του Θεού στους νηπτικούς φιλοκαλικούς πατέρες ξεπέρασαν κατά πολύ τις προσδοκίες μου.

Σ' αυτό το σημείο οφείλω μια διευκρίνιση. Με τον όρο *νηπτικοί ή φιλοκαλικοί* πατέρες, εννοώ όχι μόνο εκείνους τους Πατέρες των οποίων τα συγγράμματα αποτελούν την γνωστή Φιλοκαλία, αλλά όλους τους Πατέρες της Εκκλησίας που εντάσσονται στη συνεχή αγιοπνευματική θεολογική παράδοση, η οποία αρχίζει με την πρώτη Εκκλησία, με τα ίδια τα βιβλία της Καινής Διαθήκης και συνεχίζεται μέχρι σήμερα. Θα ήταν ίσως καλύτερα να μιλήσουμε για μια νηπτική ή φιλοκαλική θεολογία, εννοώντας εκείνη την θεολογία η οποία πηγάζει από την βίωση της Θείας Χάριτος και προσπαθεί να εκφράσει την εμπειρία της μέθεξης στον κόσμο του Θεού, στη Βασιλεία των ουρανών.

Είναι γνωστό, εξάλλου, ότι η πρώτη συλλογή φιλοκαλικών κειμένων διευρύνθηκε κατά καιρούς. Θα αναφέρω μόνο το γεγονός ότι η ρουμανική έκδοση της Φιλοκαλίας -η οποία οφείλεται στον μακαριστό μεγάλο φιλοκαλικό θεολόγο π. Δημήτριο Στανιλοάε- έχει δώδεκα τόμους. Ενώ, προσωπικά, πιστεύω ότι, κείμενα συγχρόνων νηπτικών πατέρων μπορούν να εισαχθούν χωρίς καμία επιφύλαξη στην καθιερωμένη μεν, αλλά όχι κλειστή, σειρά των φιλοκαλικών κειμένων. Αναφέρω

ενδεικτικά τα βιβλία του Αγίου Σιλουανού του Αθωνίτη, του Γέροντος Ιωσήφ του Ησυχαστού, καλούμενον *Έκφρασις μοναχικής εμπειρίας* και του ανωνύμου ησυχαστού, *Νηπτική Θεωρία*, το οποίο είχα την ευλογία να μεταφράσω στην ρουμανική γλώσσα.

Επανερχομαι και σημειώνω το πραγματικά ξεχωριστό ενδιαφέρον που δείχνουν οι νηπτικοί πατέρες στο πρόσωπο της Μητέρας του Θεού και στο ρόλο Της στο μυστήριο της ενσάρκου θείας οικονομίας. Ταυτόχρονα, διαπιστώνει κανείς μία ιδιαίτερη οικειότητα αυτών των αγίων Πατέρων προς το πρόσωπο της Παναγίας. Εξάλλου, είναι γνωστό ότι στην ορθόδοξη ανατολική θεολογική παράδοση δεν γίνεται διαχωρισμός ανάμεσα στο πρόσωπο και το έργο του ίδιου προσώπου. Αυτό εξηγεί γιατί, η θεώρηση και η εκτίμηση του έργου του Χριστού, της Παναγίας ή των αγίων της Εκκλησίας, οδηγούν τον ερευνητή σε ένα έντονο ενδιαφέρον για το πρόσωπο εκείνων και τελικά στην επιθυμία μιας προσωπικής αγαπητικής σχέσης μ' αυτούς. Η προσοχή των φιλοκαλικών πατέρων επικεντρώνεται, πρώτα απ' όλα στο ίδιο το πρόσωπο της Παναγίας, γι' αυτό κάθε αναφορά σ' Αυτήν προϋποθέτει μια προσωπική σχέση και μια προσωπική τοποθέτηση. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι οι μοναχοί της αθωνικής πολιτείας αισθάνονται εκεί σαν το Περιβόλι της Παναγίας και ότι όλοι οι ορθόδοξοι μοναχοί έχουν την Θεοτόκο ως Προστάτισσα.

Την ίδια ευλάβεια και οικειότητα προς το πρόσωπο της Μητέρας του Θεού συναντάμε στην ζωή των απλών πιστών μας. Ένας από τους μεγαλύτερους σύγχρονους ρουμάνους πνευματικούς, ο π. Παΐσιος Ολάρου, έλεγε ότι ο πατέρας του, απλός αγρότης, ήξερε απ' έξω τον παρακλητικό κανόνα προς την Θεοτόκο και τον έλεγε καθημερινά, ενώ ο ίδιος ο πατήρ Παΐσιος συμβούλευε όλους τους πιστούς να ζουν κάθε μέρα με την συνειδηση ότι βρίσκονται στην αγκαλιά της Παναγίας. Αυτή η ιδιαίτερη ευλάβεια των πιστών προς την Παναγία είναι μία φυσιολογική συνέπεια, και συνέχεια ταυτόχρονα, της λειτουργικής ζωής της Εκκλησίας, όπου η Θεοτόκος κατέχει μια κεντρική θέση, αλλά είναι και μια βέβαιη απήχηση της φιλοκαλικής νηπτικής θεολογίας και πνευματικότητας¹.

Οι φιλοκαλικοί πατέρες αναπτύσσουν μία πλουσιότατη μαριολογία ή, μάλλον σωστότερα, μία πλουσιότατη θεοτοκολογία² παρ' όλο που όπως είναι γνωστό και λέχθηκε κιόλας εδώ, οι βιβλικές αναφορές στην Παναγία είναι λίγες. Θα περιορισθούμε σε μερικές μόνο πτυχές του θέματος, για να κλείσουμε με σύντομα συμπεράσματα.

Καταρχήν, μπροστά στο μυστήριο του Προσώπου της Μητέρας του Θεού, οι πατέρες ομολογούν την αδυναμία τους να εκφράζουν αυτά που αισθάνονται και βιώνουν και δεν βρίσκουν άλλη κατάλληλη γλώσσα παρά την υμνολογική, την δοξολογική.

Γράφει ενδεικτικά ο Άγιος Γρηγόριος Παλαμάς, ο οποίος και ανακεφαλαιώνει, συνοψίζει και αυξάνει την μέχρι αυτόν αντίστοιχη νηπτική παράδοση:

Εις την υπόθεσιν της ανωτέρας πάντων των αγίων Μητρός του Θεού... όχι μόνο ένας ρήτωρ, ο πλέον διαλεκτός από όλους, δεν ήθελε φθάσει να εγκωμιάση κατ' αξίαν, αλλά αν ήταν δυνατόν να ευρεθούν και να γενούν ένα στόμα όλοι όσοι εσώθησαν με τον άφθορον τόκον της, πάλι δεν ήθελε φθάσουν ουδέ εις το ελάχιστον. Διότι, ανίσως και όλη η κτίσις δεν είναι ικανή να προσφέρει εις Αυτήν καν σήμερον δοξολογίαν, ωσάν έγινε μήτηρ του κτίστου των απάντων, πώς ήθελε είναι ικανή η δύναμις μόνων των ανθρώπων, καν και ολονών είπης, να δοξολογήση τα μεγαλεία της; Και δεν ήθελε φανή ωσάν μικροτάτη ρανίδα έμπροσθεν εις μίαν άβυσσον δόξης; Ποίος νους ήθελε δυνηθή, δεν λέγω να χωρήση μέσα εις το βάθος αλλ' ουδέ όλως να παρακύψη, καν εις τα προαύλια της θείας ταύτης σκηνής, δηλαδή της Παρθένου, εις την οποίαν εκατοίκησεν ο υπεράνω πάντων των όντων Θεός ο των ουρανών Βασιλεύς³...

Αλλού, ο ίδιος Πατήρ λέγει, θαυμάζοντας το έργο που τελείται από τον Ίδιο τον Θεό μέσα από το πρόσωπο της Παναγίας:

Αλλ' ω Θεομήτωρ Παρθένε, και ποίος λόγος δύναται να επαινέση το θείον σου κάλλος; Επειδή τα ειδικά σου χαρίσματα δεν περιορίζονται από λόγους και νοήματα, διότι υπερβαίνουν κάθε λόγον και διάνοιαν... Έτσι εσκήνωσε σ' αυτήν απορρήτως και από αυτήν προήλθε σαρκοφόρος ο Λόγος του Θεού, θεουργώντας την φύση μας και χαρίζοντάς μας κατά τον θείον απόστολο αγαθά «στα οποία επιθυμούν να παρακυττάζουν άγγελοι». Κι αυτό είναι το υπερφυές εγκώμιο και η

υπέρδοξη δόξα αυτής της αειπαρθένου, ενώπιον της οποίας ηττάται κάθε νους και λόγος, ακόμη και αγγελικός αν είναι. Τα δε μετά την απόρρητη γέννηση ποίος λόγος θα μπορέσει να εκφράσει⁴;

Ο Άγιος Ιωάννης ο Δαμασκηνός, βλέποντας ότι κάθε «ύμνος ηττάται συνεκτείνεσθαι σπεύδων» απέναντι στα μεγαλεία της Θεοτόκου, καταλήγει:

*Ἔστι μὲν ἀνθρώπων οὐδεὶς, ὅς κατ' ἀξίαν τὴν θεομήτορα εὐφημήσαι δυνήσεται, οὐδ' εἰ μύρια γλώσσαι συνέλθοιεν, τῶν καθηκόντων ἐπαίνων ἐφίκοιντο. Πάντα γὰρ αὐτὴ θεσμὸν ἐγκωμίων ὑπέρκειται...*⁵

Ο Άγιος Νικόδημος ο Αγιορείτης, ο οποίος και έγραψε χιλιάδες σελίδες για την Μητέρα του Θεού, γράφει και τα παρακάτω, τα οποία απηχούν την θεολογία των μεγάλων φιλοκαλικών πατέρων Μαξίμου του Ομολογητού, Ανδρέου Κρήτης και Γρηγορίου Παλαμά, και εξηγεί ότι αυτός ο θαυμασμός μπροστά στα μεγαλεία της Παναγίας οφείλεται στο μοναδικό Της ρόλο στην ένσαρκον οικονομία του Θεού:

*Ἀν τὰ ἐννέα τάγματα τῶν ἀγγέλων ἠθέλον κρημνισθῆ ἀπὸ τοὺς οὐρανοὺς, καὶ νὰ γενοὺν δαίμονες. Ἀν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἐγένοντο κακοί. Ἀν ὅλα τὰ κτίσματα, οὐρανός, φωστήρες, ἱερεῖς, ζῶα, ἠθέλον ἀποστατήσῃ κατὰ τοῦ Θεοῦ. Ὅλαι αὐταὶ αἱ κακίαι τῶν κτισμάτων συγκρινόμεναι με τὸ πλήρωμα τῆς Ἀγιότητος τῆς Θεοτόκου δὲν ἐδύναντο νὰ λυπήσουν τὸν Θεόν. Διότι μόνη ἡ Κυρία Θεοτόκος ἦτο ἱκανὴ νὰ τὸν εὐχαρίστησῃ κατὰ πάντα. Αὐτὴ μοναχὴ, σταθεῖσα ἀνάμεσον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, τὸν μὲν Θεόν υἱὸν ἀνθρώπου ἐποίησε, τοὺς δὲ ἀνθρώπους υἱοὺς Θεοῦ. Χωρὶς τὴν μεσιτείαν αὐτῆς κανένας, οὔτε ἄγγελος, οὔτε ἄνθρωπος, δύναται νὰ πλησιάσῃ εἰς τὸν Θεόν, ἐπειδὴ καὶ αὐτὴ εὐρίσκεται μόνον μεθόριον ἀναμεταξύ τῆς ἀκτίστου καὶ κτιστῆς φύσεως. Αὐτὴ μόνη εἶναι θεὸς ἀμέσως μετὰ τὸν Θεόν καὶ ἔχει τὰ δευτερεῖα τῆς Ἁγίας Τριάδος, ὡς οὐσα Μήτηρ ἀληθῶς τοῦ Θεοῦ· καὶ Αὐτὴ μοναχὴ εἶναι, ὅχι μόνον ὁ θησαυροφύλαξ ὅλου τοῦ πλοῦτου τῆς θεότητος, ἀλλὰ καὶ ὁ διαμοιραστής εἰς ὅλους, καὶ ἀγγέλους καὶ ἀνθρώπους, ὅλων τῶν ἀπὸ Θεοῦ διδομένων εἰς τὴν κτίσιν ὑπὲρ φυσικῶν ἐλλάμψεων καὶ θείων καὶ πνευματικῶν χαρισμάτων. Καὶ δὲν εἶναι τινὰς ποὺ νὰ τὴν ἐπεκαλέσθῃ με πίστιν καὶ νὰ μὴν τοῦ υπῆκουσε με εὐσπλαχνίαν. Αὐτὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ ἀγαπητὸς Υἱὸς τῆς Παρθένου ἔδωκε τὴν μητέρα Του διὰ μητέρα μας καὶ συνήγορον νὰ μας βοηθῇ πρὸς σωτηρίαν μας*⁶.

Μια, πράγματι, τολμηρή γλώσσα, η οποία προκαλεί την αντίδραση των θεολόγων της εποχής και αναγκάζει τον Άγιον Νικόδημο να απαντήσει με μια απολογία. Στην απολογία αυτή θεμελιώνει τις απόψεις του πάνω σε κείμενα των Πατέρων της Εκκλησίας, ανάμεσα στους οποίους σημαντική θέση κατέχει ο Άγιος Γρηγόριος Παλαμάς. Από τον εκτεταμένο δεύτερο Λόγο του εις τα *Εισόδια της Θεοτόκου* αναφέρει και το έξης κείμενο του μεγάλου ησυχαστή θεολόγου:

*Αὕτη πρώτη δεχόμενη τὸ πλήρωμα τοῦ τα σύμπαντα πληροῦντος καθίστησε τοῖς πᾶσι χωρητὸν κατὰ τὸ μέτρον τῆς ἐκάστου καθαρότητος, ὥστε πρὸς αὐτὴν ὁρᾶν τὰς ἀνωτάτω Χερουβικάς Ἱεραρχίας, ἀπλῶς πᾶσι τε καὶ πᾶσαις κατὰ τὸ μέτρον τοῦ πρὸς αὐτὴν ἀπαθούς καὶ θείου πόθου καὶ τοῦ αἵλου καὶ ἀλήκτου ἔρωτος ἐψεται καὶ ἡ τοῦ θείου φωτισμοῦ τανότης... Οὐκοῦν αὕτη μόνη μεθόριον ἐστὶ κτιστῆς καὶ ἀκτίστου φύσεως καὶ οὐδεὶς ἀν ἔλθοι πρὸς Θεὸν εἰμὴ δι' αὐτῆς. Καὶ οὐδὲν τῶν ἐκ Θεοῦ δωρημάτων, εἰμὴ δι' αὐτῆς*⁷.

Η θεολογική και υμνολογική αυτή τόλμη των νηπτικών πατέρων βασίζεται όχι μονάχα στην διδασκαλία και στις ιστορικές πληροφορίες περί της Θεοτόκου, αλλά κυρίως στην προσωπική εμπειρία της σχέσεώς τους με την ίδια την Μητέρα του Θεού. Ο Άγιος Γρηγόριος Παλαμάς αισθάνεται δειλίαν μπροστά στην δόξα, το κάλλος και τα μεγαλεία της Θεοτόκου, αλλά παίρνει θάρρος ενθυμούμενος τις εμφανίσεις της Παναγίας προς αυτόν και τις πλούσιες δωρεές της, τις οποίες ομολογεί με ευγνωμοσύνη, αφού όταν έγραφε, ήταν νωπές στην μνήμη του:

*Καὶ οἱ χάριτες -γράφει ὁ ἅγιος- ὅπου ἔλαβον ἀπὸ Αὐτῆς ἕως τῶρα, καὶ πρὸς τούτας ἡ ἀκένωτος τῆς Παρθένου φιλανθρωπία ὑπόσχονται νὰ μοι συγχωρήσουν διὰ τοῦτο. Ἐπειδὴ καὶ Αὐτὴ ὡσάν μια ψυχὴ, συγκρατεῖ ὅλους τῆς τοὺς υπηκόους, καὶ εὐρισκομένη πάντοτε κοντὰ εἰς ὅλους ὅπου τὴν ἐπικαλοῦνται, τελεῖ πάντα πρὸς τὸ συμφέρον με τὴν ἀκατάπαυστον πρὸς τὸν Υἱὸν τῆς πρεσβείαν, καθὼς ἡμεῖς ἐμπράκτως ἐγνωρίσαμεν, καὶ ἔχομεν τὴν πίστιν βεβαιωτέραν ἀπὸ τὰ ἀγαθὰ ὅπου αὐτὴ μας ἐχάρισεν*⁸.

Αναφέρουμε ως προς αυτό και μια συγκινητική ενός συγχρόνου νηπτικού πατρός μαρτυρία. Πρόκειται για τον Όσιο Σιλουανό, ο οποίος γράφει σχετικά:

Δεν ψεύδομαι, λέγω την αλήθειαν ενώπιον του Θεού, ότι εν τω πνεύματι γνωρίζω την άχραντον Παρθένον. Δεν είδον Αυτήν, αλλά το Πνεύμα το Άγιον έδωκεν εις εμέ να γνωρίσω Αυτήν και την αγάπην της δι' ημάς. Άνευ της ευσπλαχνίας της, η ψυχή μου θα απώλετο προ πολλού. Εκείνη όμως ηυδόκησε να με επισκεφθή και να με νουθετήση, ίνα μη αμαρτάνω. Είπεν εις εμέ «Δεν είναι αρεστόν εις εμέ να βλέπω τα έργα σου». Οι λόγοι Αυτής ήσαν ευχάριστοι, ήρεμοι, πράοι, και συνεκίνησαν την ψυχήν. Παρήλθον υπέρ τα τεσσαράκοντα έτη, αλλ' η ψυχή μου δεν δύναται να λησμονήση εκείνην την γλυκείαν φωνήν και δεν γνωρίζω πώς να ευχαριστήσω την αγαθήν ελεούσαν Μητέρα του Θεού. Και Τί να ανταποδώσω εγώ εις την Υπεραγίαν Δέσποιναν, 'Ητις δεν με απεστράφη βεβυσμίσμενον εις την αμαρτίαν, αλλά επεσκέφθη εμέ ελεημόνως και με εσυνέτισε⁹.

Το βασικό κίνητρο της προσωπικής αυτής σχέσεως και της θεολογίας ή μάλλον υμνολογίας των νηπτικών πατέρων είναι ο απαθής πόθος τους, που τους ελκύει προς την Παναγία· *Χαίροις, Μαρία, γλυκύτατον της Άννης θυγάτριον* -γράφει ο Άγιος Ιωάννης Δαμασκηνός- *προς σε γαρ αύθις ο πόθος ανθέλκει με...* Ο Άγιος Γρηγόριος Παλαμάς μιλάει και αυτός περί του απαθούς και θείου πόθου και περί του αύλου και αλήκτου έρωτος. Ο Άγιος Νικόδημος γράφει πάλι· *Ω, γλυκυτάτη και πράγμα και όνομα Μαριάμ, τί πάθος είναι τούτο, όπου αισθάνομαι εις τον εαυτόν μου; εγώ δεν ημπορώ να χορτάσω τους επαίνους των μεγαλείων σου. Όσον γαρ περισσότερον τα επαινώ, τόσο περισσότερον τα ορέγομαι, και ο πόθος μου επ' άπειρον προβαίνει, και η επιθυμία μου ακόρεστος γίνεται· διό και πάλιν επιθυμώ να τα επαινέσω*¹⁰.

Πρόκειται για μια αγαπητική σχέση παρόμοια μ' εκείνη που ποθούν οι πατέρες οι φιλοκαλικοί να έχουν με τον Ίδιο τον Θεόν και στην οποία η Παναγία ανταποκρίνεται χωρίς καθυστέρηση. *Η ψυχή μου ούτως έλκεται προς Αυτήν δια της αγάπης ώστε και μόνον η επίκλησις του ονόματός της γλυκαίνει την καρδίαν μου.*

Άλλος σύγχρονος αγιορείτης μοναχός, ο Αθανάσιος Ιβηρίτης, εκφράζει με τους ίδιους όρους την χάριν που λαμβάνει η ψυχή του μπροστά στην θεωρία του μυστηρίου της ενσάρκου οικονομίας:

*Τρυφή ουράνια και απόλαυσις υπερκόσμιος η στιγμή, καθ' ην ο άνθρωπος σκέπτεται το μυστήριον της ενσάρκου οικονομίας με όργανον την Παναγίαν Παρθένον. Η Μαρία με τον Ιησούν, ο Ιησούς με την Μαρίαν, τα δύο αυτά πάνσεπτα και γλυκύτατα ονόματα, ιδού ο Παράδεισος*¹¹.

Από αυτή τη βιωματική εμπειρία των νηπτικών πατέρων πηγάζει η αναφερόμενη πλουσιότατη θεοτοκολογία ή μαριολογία, η οποία εκφράζεται σε γλώσσα αποφατική, υμνολογική, ποιητική. Η αγάπη τους προς την Παναγία είναι εκείνη που ανοίγει τους πνευματικούς οφθαλμούς να γνωρίζουν το μυστήριο. *Αδυνατούμε να συλλάβουμε τούτο, διότι ολίγη είναι η αγάπη ημών...* λέγει πάλι ο Άγιος Σίλουανός. Η αγάπη είναι το μοναδικό κίνητρο που ωθεί τους πατέρες να γνωρίζουν το μυστήριο και να θεολογούν, επειδή η γνώση και η θεολογία γι' αυτούς είναι μέθεξη, είναι συμμετοχή, κοινωνία, αγαπητική σχέση. Απ' εδώ και ο πόθος να γνωρίζουν.

Παρατηρώντας, με κάποιο παράπονο, ότι η Γραφή μας προσφέρει πολύ πενιχρές πληροφορίες για την Παναγία, ο ίδιος όσιος πατήρ γράφει:

*Αι ψυχαι ημών έλκονται να γνωρίσουν περί της ζωής Σου μετά του Κυρίου επί γης, Συ δε δεν ηυδόκησας να παραδώσης πάντα ταύτα τη Γραφή, αλλ' εκάλυψας δια της σιγής το μυστήριόν Σου. Και συνεχίζει χαρακτηριστικά· Η Θεοτόκος δεν παρέδωσε τη Γραφή ούτε τας σκέψεις Της, ούτε την αγάπην της προς τον Θεόν και Υιόν Αυτής, ούτε τας οδύνας της ψυχής Της κατά τον καιρόν της σταυρώσεως, διότι και τότε πάλιν δεν θα ηδυνάμεθα να συλλάβωμεν αυτά*¹².

Η ταπεινοφροσύνη τους από την μια πλευρά, και ο απαθής πόθος τους, από την άλλη πλευρά, οδηγούν τους νηπτικούς πατέρες στην τόλμη να προσεγγίσουν το μυστήριο και να το γνωρίσουν, χάρη στην αποκάλυψη την οποία προϋποθέτει η μέθεξη στην θεία πραγματικότητα· *Ενδεής είναι ο νους μου και πτωχή και αδύνατος η καρδιά μου, αλλ' η ψυχή μου χαίρει, και έλκομαι να γράφω έστω και ολίγους λόγους δι' Αυτήν*, γράφει ο Άγιος Σίλουανός, εκφράζοντας όλην την νηπτική παράδοση.

Πολύ σημαντικό είναι και το τι ποθούν οι νηπτικοί πατέρες να μάθουν και να γνωρίζουν για την Παναγία. Τίποτα άλλο παρά την αγάπη Της προς αυτούς και προς τους συνανθρώπους τους. Οι νηπτικοί πατέρες δεν αναζητούν θεωρητικές γνώσεις, πληροφορίες, ούτε απαντήσεις σε επιστημονικές ερωτήσεις. Ως πρόσωπα

που αγαπούν θέλουν να γνωρίσουν και να ζουν την αγάπη του αγαπημένου προσώπου. Και λαμβάνουν την απάντηση στον πόθο τους αυτό κατά το μέρος της αντίστοιχης πνευματικής τους προετοιμασίας μέσα από μια συνεχή προσωπική θεία αποκάλυψη.

Το μόνο που γράφει και ομολογεί με κάθε βεβαιότητα για την Παναγία ο Άγιος Σιλουανός είναι η αγάπη Της για όλο τον κόσμο:

Και παρ' όλων ότι ή ζωή της Θεοτόκου, ως εάν εκαλύπτετο υπό αγίας σιγής, όμως ο Κύριος εφάνέρωσεν εις την Εκκλησίαν ημών, ότι Αυτή περιβάλλει όλον τον κόσμον και εν Πνεύματι Αγίω βλέπει όλους τους λαούς της γης, και ως και ο Υιός Της, τους πάντας σπλαχνίζεται και ελεεί. Και κλείνει· Ω, εάν θα γνωρίζομεν ποτέ, οπόσον αγαπά η Παναγία πάντας, όσοι φυλάττουν τας εντολάς του Χριστού, και πόσον λυπείται και θλίβεται δι' εκείνους, οι οποίοι δεν μετανοούν. Τούτο εδοκίμασα εκ πείρας μου¹³.

Η αγαπητική σχέση με την Παναγία την οποία τόσοι ποθούν οι νηπτικοί πατέρες μεταφράζεται σε θεία μέθεξη και κοινωνία. Για όλους, ανεξαιρέτως, η Παναγία είναι η πηγή θείας Χάριτος. Ιδού τι γράφει ο Θεοφάνης ο Ομολογητής:

Την Θείαν Χάριν προμηθεύει και μοιράζει στον κόσμο ο Παράκλητος. Και έχει ως πρώτον δοχείον την ανθρωπινή μας φύση που ο Σωτήρας παρέλαβε εκ της Παρθένου. Ενώ η ουράνια σκηνή της Μητέρας του Θεού είναι το δεύτερο, αμέσως μετά απ' Εκείνο. Επειδή ο Θείος Λόγος, ο δωρητής δια της φύσεως του Πνεύματός Του γεμίζει μ' Αυτό πρώτο το δικό Του το σπίτι και ναό και έπειτα, από εκεί, το Πνεύμα το Άγιο, πηγάζοντας σαν από πηγή, περνά και στο δεύτερό Του σπίτι και ναό, που είναι η Μήτηρ Του.

Ένας σύγχρονος μακαριστός ρουμάνος μοναχός, ο π. Δοσίθεος Μοράριου, σε σημαντικότερο βιβλίο του περί της θείας Χάριτος, που κυκλοφόρησε πρόσφατα, γράφει αναφορικά με τον ουσιαστικό ρόλο της Παναγίας στην συνεχή σωτήρια θεία οικονομία:

Είναι αδύνατον, και για μας τους ανθρώπους και για τους αγγέλους να γινόμαστε μέτοχοι των δωρεών του Θεού, με άλλο τρόπο, έκτος από την μεσιτεία της Παναγίας Θεοτόκου, επειδή η ανθρωπινή σάρκα του Υιού του Θεού είναι ενωμένη με την σάρκα Της. Γι' αυτό και οι Πατέρες της Εκκλησίας λένουν ότι καθώς ουδείς έρχεται προς τον Πατέρα ει μη δι' Υιού, το ίδιο και προς τον Υιόν, την πηγή της Χάριτος, ουδείς έρχεται ει μη δια της Μητρός Αυτού¹⁴.

Και πάλι, ο ίδιος πατήρ γράφει συμπερασματικά: *Η Μήτηρ του Θεού, δια τον μοναδικό θεϊκό Της ρόλο στην ένσαρκον σωτηριώδη οικονομία, με το γεγονός ότι έδωσε σάρκα εκ της σαρκός Της στον Υιό του Θεού, φτάνει στην πιο υψηλή μορφή ενότητας του ανθρώπου με τον Θεό επί της γης, είναι το πρώτο ανθρώπινο πρόσωπο πλήρως ενωμένο με τον Θεό. Με το να είναι πλήρως θεοποιημένη και βρισκόμενη στην κορυφή της ιεραρχίας πάντων των αγίων, Αυτή κατέστη θησαυρός της θείας χάριτος, από τον οποίο κατά την θεία δικαιοσύνη και βουλή λαμβάνουν όλα τα κτίσματα¹⁵.*

Όπως προέκυψε και από τις μέχρι τώρα παραπομπές σε νηπτικά κείμενα, το ενδιαφέρον των νηπτικών πατέρων απέναντι στο πρόσωπο της Παναγίας αφορά όχι μόνο την συμμετοχή Της στην ενσάρκωση του Λόγου και Υιού του Θεού, αλλά και το παρόν έργο Της στην ζωή τους και γενικά στην ζωή των χριστιανών. Η Παναγία είναι η πρώτη που οι πατέρες επικαλούνται σαν μεσίτρια στις προσευχές τους και, όπως μαρτυρούν οι ίδιοι, Αυτή ανταποκρίνεται με μεγάλη προθυμία. Σε συνομιλία του με τον Όσιο Μάξιμο τον Καψοκαλύβη, ο Άγιος Γρηγόριος ο Σιναΐτης τον ρωτάει εάν κρατεί την νοεράν προσευχήν και λαμβάνει την εξής απάντηση:

Δεν θέλω σου κρύψη, τίμιε Πάτερ, το θαύμα της Θεοτόκου, όπου έγινε εις εμέ· εγώ εκ νεότητός μου είχαν πολλήν πίστιν εις την κυρίαν μου Θεοτόκον και την επαρακαλούσα μετά δακρύων να μου δώση αυτήν την χάριν της νοεράς προσευχής και μίαν των ημερών πηγαινόντας εις τον ναόν της, καθώς είχα συνήθειαν, την επαρακαλούσα πάλιν με άμετρον θερμότητα της καρδιάς μου· και εκεί όπου ασπαζόμουν με πόθον την αγίαν· εικόνα της, παρευθύς αγροίκησα εις το στήθος μου και εις την καρδίαν μου μίαν θερμότητα και φλόγα, όπου ήλθεν από την αγίαν εικόνα, όπου δεν έκαιεν, αλλά με εδρόσιζε και εγλύκαινε και έφερνε εις την ψυχήν μου μεγάλην κατάνυξιν· από τότε πλέον, Πάτερ, άρχισεν η καρδιά μου να λέγη από μέσα την προσευχήν και ο νους μου να γλυκαίνεται εις την ενθύμησιν του Ιησού μου και της Θεοτόκου μου και να είναι πάντοτε μαζί με την ενθύμησιν

αυτών· και πλέον από εκείνον τον καιρόν δεν έλειπεν η προσευχή από την καρδιάν μου· συγχώρησόν μοι¹⁶. .

Κάθε βράδυ όπου επιγαινέ δια να κοιμηθή επροσεύχετο, και άρχισε να θερμαίνεται η καρδιά του και να του έρχεται κατάνυξις και να τρέχουν από τα μάτια του, δάκρυα περισσά και να κάνει συχναίς φοραίς γονυκλισίαις πολλάς και να λέγη και άλλας ευχάς εις την Θεοτόκον με αναστεναγμούς και με πόνον καρδίας και του εφαιnéτο πως παραστέκεται έμπροσθεν εις τον Κύριον σωματικώς...

Θα κλείσω με μερικά σύντομα συμπεράσματα.

1. Δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία ότι στην νηπτική θεολογία -η οποία είναι αντιπροσωπευτική για την ορθόδοξη θεολογία- βρίσκουμε μια πολύ αναπτυγμένη θεοτοκολογία.

2. Η όλη φιλοκαλική διδασκαλία περί της Θεοτόκου και του ρόλου Της στο μυστήριο της ενσάρκου οικονομίας βασίζεται μεν στις σχετικές βιβλικές διηγήσεις, αλλά κατανοείται και επιβεβαιώνεται, εμβαθύνεται και αυξάνεται, μέσα από την αγιοπνευματική εμπειρία της προσωπικής σχέσεως των νηπτικών πατέρων με την Μητέρα του Θεού.

3. Αυτή η προσωπική σχέση εν Αγίω Πνεύματι είναι σχέση αγαπητική, η οποία έχει ως κίνητρο και τέλος τον απαθή πόθο.

4. Ερμηνεύοντας την βιβλική ιστορία κάτω από το φως της προσωπικής θείας εμπειρίας, οι φιλοκαλικοί πατέρες αποδίδουν στην Μητέρα του Θεού σημαντικότατο ρόλο στο μυστήριο της ενσάρκου οικονομίας, και μιλούν για την ουσιαστική συμβολή Της, πρώτα με τον ενάρετο βίο Της, δια του οποίου έλκυσε την αγάπη του Θεού, δεύτερον, δια την χωρίς δισταγμών ελεύθερη συγκατάθεσή Της στην θεία βούληση, και τρίτο, δια της συνεχούς μεσιτείας Της, ως πρεσβεύουσα υπέρ ημών, αλλά και ως πηγάζουσα θείας χάριτος προς την ανθρωπότητα. Οι πατέρες δεν έχουν καμιά απολύτως επιφύλαξη να χαρακτηρίζουν και να ονομάζουν την Παναγία, χάρι στο ρόλο Της στην ένσαρκο θεία οικονομία, ως *μετά Θεόν θεό*.

5. Για τους φιλοκαλικούς πατέρες, η Παναγία δεν είναι μόνο παρελθόν, αλλά και παρόν. Δεν είναι μια ιστορική προσωπικότητα η οποία κάποτε έπαιξε ένα σπουδαίο ρόλο στην ιστορία της ανθρωπότητας, αλλά είναι μια ζωντανή παρουσία, ένα ζωντανό πρόσωπο, πάντοτε παρόν, με το οποίο ποθούν να βρίσκονται σε συνεχή αγαπητική σχέση.

6. Η θεοτοκολογία των νηπτικών πατέρων συμφωνεί πλήρως μ' εκείνη που προβάλλουν και εκφράζουν η λειτουργική ζωή της Εκκλησίας, η υμνολογία και η αγιογραφία της Εκκλησίας, η πνευματική ζωή των πιστών μας, αλλά δεν βρίσκει την ίδια απήχηση στην ακαδημαϊκή επιστημονική θεολογία, η οποία διστάζει ακόμη, με σπάνιες εξαιρέσεις, να υιοθετήσει τη νηπτική-φιλοκαλική παράδοση και τις αρχές της ως ερμηνευτικό και επιστημονικό κριτήριο.

1. Αναφορικά με τη θέση που κατέχουν στη λατρευτική εκκλησιαστική και θεολογική φιλολογία, το πρόσωπο της Παναγίας και ο ρόλος της στην ένσαρκο θεία οικονομία γράφει ο π. Θεόκλητος Διονυσιάτης: «Διάστικτα από τους ύμνους και τις ικεσίες προς την Θεομήτορα, σε μορφή τροπαρίων, είναι τα λειτουργικά μας βιβλία: Παρακλητική, Τριώδιον, Μηναία, Ωρολόγιον, με τους Παρακλητικούς Κανόνες, τον αριστουργηματικόν Ακάθιστον και σε χιλιάδες ανέρχονται οι ποιητικοί στίχοι, που αναφέρονται στην Θεοτόκον, εκτός των αναρίθμητων θεολογικώτατων λόγων των θείων Πατέρων, που εγκωμιάζουν την Μητέρα του Θεού, αφού και τα λειτουργικά κείμενα της Εκκλησίας, με το όνομα της Παναγίας αχράντου, Θεοτόκου και σειπαρθένου Μαρίας αρχίζουν και τελειώνουν». Από το βιβλίο *Μαρία η Μητέρα του Θεού* (Μέσα από την θεολογία και την Υμνολογία των αγίων Πατέρων), Θεσσαλονίκη, 1988, σ. 30.
2. Είναι γεγονός ότι η ορθόδοξη θεολογία αποφεύγει την χρήση του τεχνικού όρου *μαριολογία* με την σωστή δικαιολογία ότι αυτός μπορεί να παραπέμπει σε μια κάπως αυτόνομη περί Παρθένου διδασκαλία. Είναι και ο λόγος για τον οποίον προτείνουμε τον όρο *θεοτοκολογία*, ο οποίος αποκλείει κάθε αυτόνομη ερμηνεία και προοπτική, παρ' όλο

- που η συστηματική μας θεολογία χρησιμοποιεί, κυρίως στα δογματικά εγχειρίδια, τεχνικούς όρους οι οποίοι παρουσιάζουν παρόμοιους κινδύνους βλ. ανθρωπολογία, κοσμολογία, κλπ. Η ορθόδοξη θεολογία είναι κατ' εξοχήν χριστοκεντρική και δεν εννοείται αυτόνομη ανάπτυξη της περί Παναγίας διδασκαλίας. Επιμένουμε συνειδητά να χρησιμοποιήσουμε ένα αντίστοιχο τεχνικό όρο επειδή πιστεύουμε ότι αυτός απαιτείται από την ίδια την πραγματικότητα.
3. *Λόγος εις τα Εισόδια της Θεοτόκου*, Γρηγορίου Παλαμά, Έργα Τόμος 9, Πατερικαί Εκδόσεις (Γρηγόριος ο Παλαμάς), Θεσσαλονίκη, 1984, σ. 117.
 4. *Ομιλία ΛΖ' στην Πάνσεπτη Κοίμηση της Πανυπέραγνης Δέσποινας μας Θεοτόκου και Αειπαρθένου Μαρίας*, Γρηγορίου Παλαμά, Έργα Τόμος 10, Πατερικαί Εκδόσεις (Γρηγόριος ο Παλαμάς), Θεσσαλονίκη, 1985, σ. 445.
 5. Πολύτιμον βοήθον στη σύνταξη αυτής της εισηγήσεως είχα το περιεκτικότερο και μοναδικό στο είδος του βιβλίο του γνωστού σύγχρονου αγιορείτη μοναχού Θεοκλήτου Διονυσιάτου, με τίτλο *Μαρία η Μητέρα του Θεού (μέσα από την θεολογία και την Υμνολογία των αγίων Πατέρων)*, Θεσσαλονίκη 1988, από το οποίο και παραπέμπω αρκετά από τα πατερικά κείμενα στην μετάφραση του συγγραφέα. Έτσι εξηγείται και η ανομοιομορφία της ελληνικής γλώσσας του κειμένου μου, και ζητώ την κατανόησή του.
 6. Στο βιβλίο του Θεοκλήτου Διονυσιάτου, *Μαρία η Μητέρα του Θεού*, σ. 21.
 7. *Λόγος εις τα Εισόδια της Θεοτόκου*, σ. 118.
 8. *Λόγος εις τα Εισόδια της Θεοτόκου*, σ. 116.
 9. Στο βιβλίο του Θεοκλήτου Διονυσιάτου, *Μαρία η Μητέρα του Θεού*, σ. 44.
 10. Αυτόθι, σ. 2.
 11. Αυτόθι, σ. 16.
 12. Αυτόθι, σ. 42.
 13. Αυτόθι, σ. 43.
 14. Arhimandrit Dosoftei Morariu, *Despre Dumnezeiescul Har*, Tesalonic, 1990, σ. 196.
 15. Αυτόθι, σ. 200.
 16. *Από τον βίον του Οσίου Πατρός ημών Μαξίμου του ονομαζομένου Καφokaλύβη*, Φιλοκαλία των Ιερών Νηπτικών, Τόμος Πέμπτος, σ. 104.
 17. Φιλοκαλία, Τόμος Πέμπτος, σ. 75.

**ΠΗΓΗ: ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΚΥΨΕΛΗ»
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ**